

Esmira Fuad

filologiya elmləri doktoru

Birinci Qarabağ müharibəsindən sonra Azərbaycan epik şeirində Qarabağ mövzusu

Yapon yazıçısı Abe Kobonun “sürrealist aləmin dəhşətləri, insanın azadlıqdan məhrum edilib cansıxıcı və məhvedici məkana məhkum edilməsi, belə şəraitə düşmüş adamların iztirabları, tükürpədicə səhnələri canlandırılan” (2) “Qumsallıqdakı qadın” adlı məşhur romanı milli koloritinin dərinliyi ilə oxucuların marağına çəkən çox dəyərli əsərlərdən biridir. Romanda “Bir entomoloq elmi işi ilə bağlı qumsallıqda yerləşən ucqar bir kəndə gedir. Kənddə gündəlik müşahidələri zamanı görür ki, sakinlər səhər obaşdan gecəyədək dənizin sahilində dalgaların yaratdığı qum topalarını dağdır, evlərin divarları ətrafına yığılmış qumu təmizləyib kənara süpürlür. Axır ki, bir gün dözməyib soruşur: “Hər gün gündoğandan günbatanacan qum dağıdırsız, bütün ömrünüz belə keçir, bezmirsiniz?” Kəndlilər cavab verirlər: - Qumu dağıtmasaq, kənd tamamilə batıb yox olar. Entomoloq-qumsallıq həşəratlarını öyrənməyə gələn alim təkrar soruşur: “Niyə başqa yerə köç etmirsiniz?” Kəndlilər sadəcə bir söz: “Vətən!” deyirlər (3).

XX əsrin 90-cı illərində və XXI əsrin ilk onilliklərində Azərbaycan ədəbiyyatında da məhz “Vətən” mövzusu - terrorçu Ermənistan Respublikasının 1988-ildən bəri (daha doğrusu, 1905-1918-ci illərdən başlayaraq) Qarabağı işğal etmək uğruna xalqımızı sürüklədiyi ədalətsiz savaş, tariximizin qanla yazılmış səhifəsi - I Qarabağ müharibəsi zamanı yaşanan vəhşət, şəhidlik, itkinlik, didərginlik, qaçqınlıq ağrıları, erməni cəlladlarının törətdiyi soyqırğınları, itirilən Vətən torpaqlarının ağrıları, əsir götürülən soydaşlarımızın qaranlıq taleyi, qız-gəlinlərimizin izzətinəfsinin tapdalanması, məğlubiyyət acısı, öləsiyə xəcalət hisslər, yuxarıda da vurğulandığı kimi, bir çox əsərlərin, o cümlədən epik şeirin də mövzusuna çevrilib, neçə-neçə dərd naxışlı roman, hekayə, şeir

və poemalar qələmə alınıb...

Çağımızın əyalət şairi Sabir Arazlı Özgün şeir yaradıcılığında, eləcə də son illər bir-birinin ardınca yazdığı silsilə poemalarında janrın hələ də öz aktuallığını qoruyub saxladığını təsdiqləyir.

Qarabağ Azərbaycandır!

Vətən və vətəndaşlıq mövzunu ədəbi müstəviyə gətirərək yaşanan milli faciələrin dərinliyini, miqyasını qabardır... O, Füzuli rayonundan pərvazlanan, lakin işğal dövründə Haramı düzündə müvəqqəti sığınacaq məskunlaşmağa məcbur qalan və hər gün, hər saat ana yurdun düşmən əlindən, erməni tapdağından azad ediləcəyi günü gözləyən, əsla dədə-baba əmanəti – Vətəni-ana torpağını qoyub getməyi düşünməyən bir qələm adamı, istedadlı şairdir. S.A.Özgün üçün hərbi vətənpərvərlik mövzusu çox doğmadır. Əzəmətli, sarsılmaz milli ruh bu mövzuda yazdığı əsərlərin ana xəttini təşkil edir. Hərbi vətənpərvərlik, Qarabağ müharibəsi, Vətənin mərd, cəsur oğul və qızlarının qutsal yurd uğrunda savaşa göstərdiyi igidlik və şücaət onun bədii və publisistik yazılarının, eləcə də poemalarının leytmotividir. “Dar çadır dərd dadır” poemasında (4, 123-148) 1993-cü ildən sonra yurduvalarını tərk edib el-obasından pərik düşən məcburi köçkünlərin dözülməz həyat tərzini öz əksini tapmışdır. Əslində didərginliyin elegiyası kimi qavranılan bu poemada hər şeyi əlindən çıxmış, malmülkünü, doğmalarını itirmiş köçkünlərin çəkdiyi zillət, ələm, həlli görünməyən çarəsizlik halları o qədər içdən və dəqiq təsvir edilir ki, bütövlükdə bu mənzərələr onları yaradan müəllifin xalqın dərd şairi olduğunun göstərgəsinə çevrilir. Eyni zamanda S.A.Özgünün həm də bir rəssam-şair olduğunu təsdiqləyir, çünki “o, şeir yazmır, dərdin sözlə şəklini çəkir”, - “Dar çadır dərd dadır” əsərində çadır sitəmlərinin şəklini çəkdiyi kimi:

Qaçqın bir kümə tikdi,

Köksündə qəmə tikdi.

Tikmədi ürəyincə,

Zamanın hökmü tikdi (4, 125).

“Mənim ayaqlarım kəndimdə qaldı; Sürüyüb gətirdilər kəndimdən məni. Çürüdüb apararlar kəndimə məni” misralarını, “Çadırın dar kölgəsi”nə sığınan qələm adamlarına xitabən “Şairi didərgin olmaz millətin!” hökmünün hələlik havadan asılı qaldığına vaysınan şairin kədər və qəm notlarına köklənmiş şeirlərini oxuyanların onu daha çox dərd-ələm şairi kimi səciyyələndirməsi ilə razılaşmayan jurnalist Hacı Məmmədov S.A.Özgünü “lirik şair, bədii-fəlsəfi əsərlər müəllifi, ən ümdəsi isə... vətənpərvər şair...” kimi dəyərləndirir.

Qeyd etdiyimiz kimi, şairin dinamik inkişaf tempi izlənen poema yaradıcılığının əsasını hərbi vətənpərvərlik mövzusu təşkil edir. O, I Qarabağ müharibəsində sinəsini sipər edən oğul və qızlarımızın rəşadətindən, sevinc və kədərindən, Azərbaycanımızın başının bəlasından bəhs edən 10-dan çox poema yazmışdır. Ən ümdəsi, maraqlı cəhəti isə odur ki, bu əsərlərin biri digərini əsla təkrarlamır, mövzu poemadan-poemaya yeni axarda davam etdirilir...

Azərbaycan Respublikası Milli Qəhrəmanları Tanıtma İctimai birliyinin üzvü olan və bu üzdən milli qəhrəmanlarımızın ömür yolunu yaxından izləyən S.A.Özgün şəhid adını şərəflə qazanan igid ərlerimizə - Koroğlu Rəhimova “Qartal baxışlı cəngavər”, Elxan Zülfüqarova “Qırxıncı aşırım”, 108 Nazim Quliyevə “Rəşadət təranəsi”, Salatın Əsgərovaya “Bənövşə bitmir payızda”, Tofiq Hüseynova “Xocalının Mixaylosu”, “Ömürdən uzun gecə”, Tahir Bağirova “Söydəmir kəhərin kişnərtisi”, eləcə də Şəmkirin ilk şəhidi, Əfqanıstan döyüşlərində də şücaət göstərmiş Xaqani İbrahimova və Respublika prokurorluq orqanları əməkdaşları arasında ilk imza atan, yəni Sumqayıt şəhər prokuroru

Qarabağ Azərbaycandır!

vəzifəsində işləyərkən öz ərizəsi ilə işdən çıxıb könüllü döyüş meydanlarına atılan Ağababa Quliyevə “Topçu Ağababa əfsanəsi”, Qarabağ müharibəsində göstərdiyi misilsiz rəşadət və igidliklər azmış kimi, Macarıstanda bayrağımızı ləyaqət cəzası çəkən Ramil Səfərova “Qəzəb baltasıyla çətilmiş hikkə” adlı poemalar həsr edərək Qarabağ müharibəsi və didərginlik mövzusunda yazdığı bu silsilə əsərləri ilə on igid şəhیدə ədəbi və əbədi heykəl yonmuşdur.

Azərbaycan anası pak, qəlbi kövrək, həlim təbiətli olmasına rəğmən, həm də bir Tomris, düşməinə qan qusduran dişi Aslan - Asenadır. Birinci Qarabağ müharibəsində də kifayət qədər igid qızlarımız, qadınlarımız silaha sarılmış, öz ərləri, ata və qardaşları ilə bərabər erməni vandallarına qarşı mərdliklə vuruşmuş, yaxud yaralı əsgərlərimizə tibbi yardım göstərmişlər. S.A.Özgün mərd Azərbaycan qadınını qutsal varlıq, Vətənin şərəfi-şanı, baş tacı sanır. Göstərir ki, hər qadın da qılınc tək sıyrılıb silaha sarıla bilməz!

“Bənövşə bitmir payızda” poemasında Salatin Əsgərova haqqında xüsusi bir məhəbbətlə söz açan şairə görə, o, təkcə jurnalist deyildi, əməkdarlığı, qorxmazlığı, cəsarəti və qılınc kimi kəskin sözü ilə örnək bir döyüşçü idi... Qarabağın ən qaynar nöqtələrinə gedir, səngərlərdə olur, isti-isti reportajlar hazırlayır və bu məqamlarda bəzən erməni faşistləri ilə üz-üzə də gəlirdi. “Qönçə-qönçə arzuları açılmamış, istəkləri pərvazlanıb uçmamış” Salatinın taleyinə vaysınsa da, onunla qürur duyur S.A.Özgün:

Baş əymədin haqsızlığa, zillətə

Həcər, Tavat kimi gəldin qeyrətə.

Layiq oldun bu fəxrə, şərəfətə.

Sən zillətlə barışmadın, Salatin! (5, 161-162)

O, poemada “Nədir qəhrəmanlıq? – sualının da dəqiq cavabını axtarır. Böyük Səməd Vurğunun təbircinə: “Bəzən dilsiz bir vüqarla qılınc çəkir qəhrəmanlıq...” Filosoflardan biri isə bu məfhumu: “Qəhrəmanlıq-insanın öz nisbi, qeyri-kamil, sonlu, ölümlü imkanlarından kənara çıxması, onların üzərində yüksəlməsidir” – kimi şərh edir... S.Arazlının qənaətinə isə:

Qəhrəmanlıq - Dilim-dilim, şölə-şölə

Kükrəyən səs, çöşən səs.

Qəhrəmanlıq-Hər cıncısı dan yerini nurlandıran

Günəş kimi... müqəddəs!

Qəhrəmanlıq - Ölümsüzlük, Əbədiyyət, həyatdır,

Qəhrəmanlıq-Məslək haqqı,

Ana haqqı həyatda!.. (5, 187)

Elə isə bəs müharibənin özü nədir? Hansı situasiyada, kimlər qan və ölüm qoxuyan bu meydana gözünü belə qırpmadan atıla bilər? S.A.Özgün “Xocalının “Mixaylo”su” poemasının proloqunda bu sualın da orijinal cavabı var:

Müharibə... Bu meydana atılanın ürəyində cəfəkeşlik,

Varlığında qürur, inam, səbr, dözümlü, rişə gərək!

Qarabağ Azərbaycandır!

Müharibə meydanına atılan kəs

“Ya...ZÜLM, ya.. AZADLIQ” Təndirində bişə gərək! (5, 201-202)

Əsərin qəhrəmanı Xocalının və bütün Azərbaycanın mərdi Tofiq Hüseynov da Xocalının alovlar içində yanaraq kül olmasını öz gözləri ilə görür, əsrin ən vəhşətli hadisəsinin, Xirosima, Naqasaki və Xatun faciələri zəncirində növbəti bir halqa olduğunun şahidi olur, təkbaşına düşmənin üzərinə atılır, son anda cəngavər Mehdi Hüseynzadənin Hitler Almaniyasının ölkələr fəth etmiş qüdrətli ordusunu və faşizmin daşıyıcılarını heyratə salan qəhrəmanlığını təkrarlayır. Real hadisə və olayların şahidliyi ilə qələmə alınan poemanın sujet xətti kifayət qədər maraqlı, təhkiyə üsulu diqqətçəkən və ibrətamizdir:

Kaftarlar get-gedə yaxınlaşırdı,
Axın çoxalırdı, dağ-daş aşırı. ...
Tofiq də qəzəbdən, bu an qəflətən
Yatmış aslan kimi nərə çəkərək
Çırpdı qumbaranı öndəki daşa...
Çırpdı ki, qan üçün susayanların
Topası alova, oda tutuşa! (5, 208)

Döyüş meydanlarında bu təpərdə igidlərimiz vuruşsalar da, min təəssüflər ki, torpaqlarımızın 20 faizi qəsb edilib və bu amansız işğal faktı günümüzədək, yəni 2020-ci ilin 27 sentyabrınadək dəyişməz olaraq qalıb. Bu işğalın gerçəkləşməsində, ulu yurdun dilbər guşəsinin əsarət altına düşməsində, heç şübhəsiz, o vaxtlar ölkəyə rəhbərlik edən səriştəsiz dövlət başçıların, daxildə, orduda olan satqınların da rolu az olmayıb. Cəbhə bölgəsində yaşadığına görə, bəzi məqamların şahidi olmuş müəllifin məhz həmin şahidliyi “Topçu Ağababa əfsanəsi” poemasında bu ağırlı misraların yazılmasını şərtləndirib:

İlahi, bu nədir?!.. Bu... ola bilməz!
Ordu bu cür geri çəkilə bilməz!
Bu qədər nahaq qan tökülə bilməz!
Millətin çiyində fərarilikdən,
Satqınlıqdan ağır yük ola bilməz! (5, 268)

Bu mənada “Ağdam ağrısı” poeması olduqca xarakterikdir. Çünki Ağdam istehkam idi. Mete xan haqqında söylənilən rəvayətdəki əsas məqam, heç şübhəsiz, hər bir türk xatırlayır. Atını, baş hərəmini tələb edən düşməne qan tökməmək naminə peşkəs edən elbəyi bir ovuc vətən torpağından vaz keçmir. İgid elbəyi Mete xan qılıncını sıyıraraq savaş meydanına atılır. Özgün həmin anı belə poetikləşdirir:

At da, hərəm də mənim idi-verdim,
torpaq Xalqındı!
Qeyrəti olan insan torpaq satarmı?!

Qarabağ Azərbaycandır!

Ancaq ulu yurdumuzda 2017-ci ilin reallığı bambaşqadır: yurd yerlərimizin 20 faizi düşmənin əlində, neçə-neçə qız-gəlinimiz, lay-divar oğullarımız, zülm və məşəqqətlərlə keçən 26 il ərzində sağ qalmağı bacaran ata-analarımız erməni əsirliyindədir. Əlbəttə, S.A.Özgünün bu misraları yazarkən keçirdiyi ürək ağrısı anlaşılandır:

Pak, məsum bir gözəl düşmən əlində,
Köməksiz qalanda, gücsüz qalanda,
Hardasa qeyrətdən danışılanda
Bizdə utanmağa sifət gərəkdir.
Erməni adlanan kinli toxumu
Rəzildən də rəzil bilməkdən ötrü
Bizlərdə ən azı nifrət gərəkdir.
O qeyrət yoxdursa damarımızda,
Bizdə qan almağa, qisas almağa
Cəsarət yoxdursa damarımızda,
Şəksiz, əl-qol açar o haramzada! (5, 240)

Ancaq bu mərdanə Xalq heç vaxt ruhdan düşməyib, torpaqlarımızın geri alınacağına, qələbəyə ümidini itirməyib. İdeal uğrunda mübarizə aparmağın vacibliyini anlayıb. Bu gün də anlayır və inanır ki, torpaq, Vətən təəssübü çəkən övladlarımız olub, var və sabah da olacaqdır... Və təbii, kim ki, millətinin, yurdunun qeyrətini çəkir, xalq o adı daim hörmətlə çəkib böyük ehtiramla yad edəcəkdir... Bu xalq inanır ki, Aprel döyüşlərində olduğu kimi, zəfər çalmağa qadir müzəffər Ordumuz, bu şanlı ordunun Ali Baş komandanı var:

Eheey! Ey möcüzəm-Ağ atlı oğlan,
Eheey! Savalanda yatan igidim, ümidim-oyan!
Oyan ki, bəşəri bürüyər bu qan.
Sıyr qılıncını, qalx bəddöy ata,
Yetişsin bu millət arzu-murada.
Bir dəli nərə çək, başlansın cəng!
Gey dəmir libasını, qurtar bu el yasını! (5, 244) 110

S.A. Özgünün istər hərbi vətənpərvərlik, istərsə də digər mövzularda yazdığı poemaları rəngarəng, hərtərəfli, əhatəli, məna və məzmunca mükəmməldir...

İllərdən bəri içində azadlıq, istiqlal arzuları boğulub qalmış Güney şairləri Quzey Azərbaycanın bir sıra rayonlarının işğalçı, vandal Ermənistan dövləti tərəfindən ələ keçirilməsinə, xalqın düşmən əsarətində olan Qarabağ dərдинə laqeyd qalmır, bunu bütöv Azərbaycanın dərdi, problemi kimi qəbul edir və onun çözülməsi, ədalətin bərqərar olması uğrunda qələmləri ilə mübarizə aparırlar. Qarabağ problemini hətta “dərđli Təbrizin qanı qurumayan yarası (M.Əzizpur)” sayırlar. Əli Daşqın, Ədalət

Qarabağ Azərbaycandır!

Duman, Nurəli Qurbanzadə, Məlihə Əzizpur, Hüseyn Cəfəri, Əlirza Miyanalı, Nigar Xiyavi, Eldar Muğanlı, Həsən İldırım, Kiyav Xiyav, Türkan Urmulu və digər şairlər bu dərdin ağırlığını ürəklərində və şeirlərində daşıyırlar. Onlar bütöv Azərbaycanın Fars və Rusiya imperiyaları arasında bölünməsinə bir ürəyi iki yerə bölmək kimi mənalandıraraq bu ayrılığa imza atıb xalqı yaman günə salanları, eyni zamanda Qarabağda XX əsrin son çəyrəyində yeni müharibə ocağı alovlandıranları lənətləyirlər. Şuşa, Laçın, Qubadlı, Kəlbəcərin və bütövlükdə Qarabağın işğal olunmasına, qaçqınlıq və didərginlik həyatı yaşamağa məhkum edilmiş böyük bir elin halına vaysınırlar.

Çağdaş könül şairimiz Əli Daşqın da bu ədalətsiz savaşda itirdiyimiz torpaqlara “Əsir torpaq Qarabağ” adlı poema (192 s.) həsr etmiş və əsərdə işğal olunmuş bütün rayonlarımızın hər birinə də poema içində ayrıca poema yazmış, Xocalı, Ağdərə, Xankəndi, Şuşa, Laçın, Kəlbəcər, Qubadlı, Ağdam, Füzuli, Cəbrayıl, Zəngilanın dərdinə sanki ağı demiş, öz Vətəninə doğma ocaqsız-yurdsuz qalan yurddaşlarımızın böyük dərdinin poetik mənzərəsini cızaraq, həm də bədii salnaməsini yaratmışdır...

Gözəl Şuşa! Dərələri tam sehirli,

Zirvələri qoşa-qoşa.

Kim qıyar ki, mən də qıyam

Yem olasan qurda-quşa?!...

Cabbarı yada salanda

Natavandan utanıram!

Üzeyirə üz tuturam

Xana, Seyidə baxıram,

Bülbül gəlir xatirimə

Düşürəm ölüm-dirimə...

Əsir Şuşa! Qala Şuşa!

Ana Şuşa! Bala Şuşa!

Təslim etməz Türk elləri

Mərd qalasını bayquşa! (6, 4-5)

Əli Daşqın bütün yaradıcılıq işlərində Azərbaycanı bütövləşdirir, nəzər-diqqəti ayrılığa məhkum edilmiş Vətənin o tayı ilə bu tayının iki qardaş olduğuna, eyni qan, can, dil, din daşdığına yönəldir. Özünü isə bütöv Vətənin – Azərbaycanın şairi, vətəndaşı sayır. Müstəqilliyinə qovuşan Quzey Azərbaycanın sevinci onun sevinci, fərəhi, iftixarı, erməni qəsbkarlarının işğal etdiyi torpaqlarımızın ağrısı onun ağrısıdır. Buna görə də Şuşa, Laçın, Kəlbəcər, Qubadlı, Zəngilan və digər təbiət incilərinin işğalına dözə bilmir, qədim oğuz yurdunun hər bölgəsini məhəbbətlə vəsf edir, işğalına vaysınır:

Sən bir avuc topraq deyilsən ki, Laçın, atılasan!

Sənə bazarlıq edənlər yanırlar,

Sən satılıq deyilsən ki, ucuz-ucuz

Qarabağ Azərbaycandır!

Həm örtülü bazarlarda satılan!

Laçınımsan! Tərlandımsan!

Sən ölkəmin göz bəbəyi

Dağlar quşu, bulaq suyu,

Dərə otu, çimən ətri, ağac gülü, kəklikotu

Şirin dilli, yaşıl tutu Şəhərimсэн!.. (6, 123)

Onun “təkcə yeni, modern üslublu bu poemalar silsiləsində deyil, bütün əsərlərində yansıyan düşüncələrinə görə, Vətəni, Ana torpağı, ata-baba yurdunu can kimi sevmək gərəkdir. Uğrunda öləcək qədər sevilməyən Ana torpaq, atayurd asanlıqla işğal olunar, düşmən əsarəti altına keçər. Vətən torpağı 111 vətəndaşın içində bəslənməli, ürəyində yurd salmalıdı” (7, 76). Əlbəttə, yazarın vurğuladığı humanist ideallar, yüksək bəşəri duyğular insanların təbiətə və cəmiyyətə sevgisinin əsas qayəsini təşkil edir və Aristotelin: “Əgər insanlar arasında bir-birinə sevgi olsaydı, qanunlara gərək qalmazdı...” - fikrinə bir daha haqq qazandırır. Təbii, əgər belə olsaydı, müharibələrə və onların bədii ədəbiyyatda poetik əksinə də ehtiyac yaranmazdı...

Şair Kəmalə Abiyevanın Vətən sevgisini hayqıran əsərlərində, xüsusilə “Şəhidlər xiyabanı” lirik poemasında, özəlliklə əsərin “Vətən bir də doğulmur” hissəsində də aramsız çalınan həyəcan təbilinin sədalarını eşidirik. 1990-cı ilin müdhiş 20 Yanvar faciəsinin baş verdiyi gündən etibarən hər il Ümumrespublika hüzn günü kimi qeyd olunan və Şəhidlər xiyabanına axışb sanki milli istiqlalımız uğrunda şəhid olmuş igidlərimizin qarşısında öz borcunu verən minlərlə soydaşını bir anlıq ayaq saxlayıb düşünməyə, olub-keçənlərdən nəticə çıxarmağa səsləyir... və özü də maraqlı, həm də ibrətamiz bir nəticəyə gəlir. O, gözlərindən kədər yağan, nigaran, yaralı ruhları haray salan şəhidlərin dili ilə illərdən bəri bu xiyabana axışan insan selinə üz tutur və qəlbindən keçənləri dilinə gətirərək deyir ki, siz ey insan axını, ünvanı səhv salmışınız. Şəhidlər xiyabanının üzərindən “Şəhidlər” adını götürün, çünki Şəhidlər xiyabanı Ağdamdı, Şuşadı, Laçın, Qubadlı, Zəngilan, Xankəndi, Xocalı, Kəlbəcərdi. Və hələ neçə mahal, neçə şəhərdi... Tikə-tikə bölünmüş Vətənin hər tikəsi şəhiddir. Vətəni şəhid olan oğullarsa şəhid olmur, şəhid yurdun, torpağın igidi olmaq olmur. Bizlər dünyanın harasında məskunlaşsaq da, sığınacaq bulsaq da, bir də doğularıq, ancaq ölən Vətən bir də doğulmur. Şəhid Vətənin qızı olmaq istəməyən şairin düşüncələri nə qədər qəlb yandıran, ürək yaxandır. O, məzardanməzara, qəbirdən-qəbrə adladıqca hər birisi ilə bərabər ölüb-dirildiyi şəhidlərin kədərli və qəzəbli baxışlarının harayına qoşulur, dözümə qarşı üsyan edir, dözümdən üz çevirənləri, dözə bilməyənləri səsləyir. Vətəni şəhidlikdən qurtarmağa, “Şəhidlər” adını özümüzdə qaytarmağa... Şair faciələr doğmuş 26 fevral gününü, 8 və 18 mayı, daha neçə-neçə işğal günlərini heç sevmir, çünki onun yaddaş dəftərində “işğal” - “məğlubiyyət”, “faciə”dir, fərqi yoxdur bu günlərin adı nədir... Onun şeirlərindəki həzinliklə yanaşı, incə bir kədər də oxucunu müşayiət edir, daim düşündürür... (8, 14)

Və Kəmalə miqyası geniş, dərdi dərin olayları, tariximizin qanlı səhifələrindən olan 20 Yanvar faciəsinin vəhşətlərini anlatmaq, yaddaşlara həkk etmək üçün məhz poema janrına üz tutub, dərddən alışıb yanan ürəyinə su səpmək üçün...

Bu çağda baş verən vəhşətlər, erməni vandalizminin tükürpədici cinayətləri XX əsrin modern şairi Nurəngiz Günə də zaman həqiqətlərinin əks-sədası olan “Xocalı simfoniyası”nı yazdırır. İngilis və rus dillərinə tərcümə olunan və dünyanın ən mötəbər kürsülərindən müəllifin ifasında dinlənən “Xocalı simfoniyası” Azərbaycan həqiqətlərinin dünya ictimaiyyətinə çatdırılmasında bir körpü

Qarabağ Azərbaycandır!

rolunu oynadır. “Əsərdə yeri-göyü lərzəyə gətirən, insanlığa qarşı çevrilən cinayəti haray qopararaq, ürəyindən qopan nalələrlə nəzmə çəkən Nurəngiz Gün həyatın rəngini simfoniya əlavə edərək zamanla insan arasında yaranmış məsafəni göstərməyə çalışır. Xocalı faciəsinin qurbanlarına çevrilən insanlara “İlahi! Sən onlara rahatlıq ver...” deyərək, dərd-kədərdən üzü cadarcadar olmuş varlıqların simasına bir rahatlıq gətirir:

İlahi, təskin et!.. Sən onlara səma nəğmələri göndər,

Təsəlli səp... Yox, ruzgar! O cürə əsmə sən!

Torpaqda... Torpağın altında dip-diri ölümlər var

Diksində bilər Onlar...

Alt-üst etmə torpağı, ey ruzigar,

Onlar onsuz da yazıq! Tələf olubdur, Onlar” (9, 10).

Ədəbiyyat, poeziya əlin çatmayana əlinin çatması, ayağının dəyə bilmədiyi yerlərə ayağının dəyməsi, hətta yeriməsi, xəyalın erdiyi məkanlara ruhun da qonması deməkdir... Bu əlçatmaza yetmə, zirvəyə qonma aktual mövzunu yüksək lirik-poetik təsvirlərlə, ecazkar bədii dilin sərgilənməsi ilə mümkünləşir. “Cavanşir” əsərindən nümunə aldığımız:

Dumanında çiçəklərin əksi gülən, danışan,

Buludları əlvan-əlvan, bir-biriylə yarışan

Zirvələrdə düm ağ qarı şəfəqlərə qarışan,

Yaşılığın növrəsliyi bir ruh kimi sayrışan,

Gözəlləri güldən incə, igidləri dağ nişan:

adı Laçın, özü laçın el getdi...

getdi Laçın, Laçının yolu da getdi... (10)

-kimi müəyyən qədər lirik-psixoloji ovqatda yazılmış hissələr hər üç poemada azlıq təşkil edir. Müəllif Azərbaycan xalqının əsl simasının, milli kimliyinin göstəricisi olan xarakterik cəhətlərini, portret cizgilərini əsərdə böyük ehtiram və sevgi ilə yaradır və əsəri ağırlıq notlarla başa çatdırır. Düşmənin gülləsinə tuş gələn və son nəfəsində sevgilisinin qolları arasında “Cavanım! Cavanım!” deyib inləyən Humay bircə təsəllisini sevinclə Cavanşirinə pıçıldayır: “Yaxşı ki, vurdular məni... əsir aparmadılar...”

Nakam Humayın ermənilərə əsir düşən qız-gəlinin başına gətirilən ağlasığmaz faciələrdən, adı heç orta çağların inkvizisiya cəzaları sırasına düşməyən daha dəhşətli cəza formalarından, hər cür alçaq əməllərlə qız-gəlinlərimizin namusunun ləkələnməsindən xəbəri vardı... Və Əhməd Qəşəmoğlu vətəndaş yangısı, ürəyinin qanı ilə düşüncələrini qələmə alıb, bu poemalarda öz yanaşması ilə eyni dərəcədə xalqın, onun aydınlarının da mövqeyini sərgiləyib...

“Cavanşir” poemasında Ə.Qəşəmoğlunun maarifçi-öyrədici missiyası özünü göstərir, ideya, məzmun, vətənpərvərlik, yurdsevərlik, dostəhmədlik, düşməyə nifrət hissləri, bitkin süjet xətti, kompozisiya məsələləri hər üç poemada müsbət həllini tapır. “Arsax!” deyən qanmadı, “Arsax” – “Ərsak” deməkdi. oyun onun başında bir ilgək, bir kələkdə... Bura Ər-sak torpağı, sən ki sonra

Qarabağ Azərbaycandır!

gəlmisən, gəlməyin tarixinə də abidə yüksəltmisən. Qarabağda oyunlar getdikcə dərinə, insanlar baxdıqca Kremlin əməllərinə, Qorbaçovun axan gözlərinə, Bakıda aləm dəydi bir-birinə...” misralarında Əhməd bəyin demək istədiyi mətləbin konturları bütün aydınlığı ilə açılır və oxucunu məsələnin mahiyyətinə varmağa, münəfişənin səbəblərini daha dərinədən öyrənməyə kökləyir...

Tarixi mövzularda qələmə alınmış poemalarda ritm, intonasiya və mövzu oxşarlığı, motivlərin eyniliyi, obrazların yaxınlığı müəyyən yeknəsəklik yaratsa da, onlar bütöv bir romanın ayrı-ayrı fraqmentləri, hissələri kimi oxunur, dözülməz mənəvi ağırlarla, faciələrlə üzləşən insan həyatının anları, hiss və duyğuları, fikirləri alt-üst edən, səni səndən alan müsibətli talelərin tükürpədici yaşantıları şeirləşdirilir, poeziyanın ecazkar dili ilə nə vaxtsa lentə alınan bədii-sənədli film kimi görüntülənir. Eyni zamanda mövzusu Qarabağ hadisələrindən qaynaqlanan poemalarda ermənilərin xəyanətkar xisləti də bir daha ədəbi müstəviyə gətirilir. Fikrət Qoca “İnqilab” adlı poemasında bu xəyanətkarlıq üzündən başımıza gətirilən fəlakətlərin tarixini vərəqləyir və gördüyü yuxunun şərhindən başlayır. Rus generalı Sisianovun İçərişəhərin qala qapılarını açmaq üçün açarları tələb edən başsız bədəninin bu iqtidarda olmadığına və sonda kəsilmiş başını qoltuğuna vurub qaçmağına poetik yanaşan şair başsızların ana yurdunda necə at oynada bildiklərinin nədənlərini açıqlamalı olur və Mart soyqırğınının başlayır. Mahmudun oğlu Güloğlanın kirvəsi erməni Vartan Bakının küçələrində qan su yerinə axarkən guya onu gözləyən ölümdən qurtulmaq üçün kirvəsinin qapısını döyür. Xanımı Yaxşı ərinə Vartanın şirin dilinə aldanıb qapını açmamağı məsləhət görür, iki gündü xalqı qırıb-çatan, qanını axıdanların da məhz ermənilər olduğunu xatırladır. Lakin Mahmud kirvəsinin yalvarışlarına dözməyib, Azərbaycan qonaqpərvərliyi və humanizminə sadıq bir oğuz türkü kimi, darda qalana əl uzadıb qapını açdığında erməni düşmənçiliyinin ən iyrənc, ən qəddar sonucuna şahid olur. Fikrət Qoca bu səhnəni özünəməxsus təhkiyə üsulu ilə təsvir edir:

Mahmud qapını açdı, Vartan da atəş açdı,

- Mahmud can, sən bağışla, gülləm çox azdı, eli,

Hərənizə bir güllə tapmışam yeli-yeli...

Amma Güloğlan üçün..

- Vartan, bir ona dəymə, bircə oğluma dəymə... Off, Allah, öldüm Allah...

- Ölmə, türk köpəyoğlu, gözünlə gör, yaxşı bax!

Anuşa aparacam Güloğlanın başını,

O arvadın Yaxşının iki qızıl dişini... (11, 58)

“Ədəbi-tarixi prosesin dəyərləndirilməsində tarixilik prinsipinin, geniş mənada tarixi gerçəkliyin reallıqları, ədəbi prosesin immanent gedişatı və “üstqurumlu” sosioloji meyillərin təsiri, ədəbi meyil və qüvvələrin nisbəti və s. nəzərə alınmaqla ardıcıl tətbiqi” (12) poemalarda keyfiyyət 113 dəyişikliklərinin yaranmasını, məzmunun tarixi hadisə və günün reallıqları əsasında qurulmasını da şərtləndirir.

Nəriman Həsənzadə yaradıcılığında da poema janrının üfüqləri çox geniş və əhatəlidir. Bu üfüqlərdə aydın görünür ki, şair üçün poema bədii təfəkkür və təxəyyülünün ifadə vasitəsi, coşğun ilham qaynağı, bitib tükənməyən yaradıcılıq metodu, daim inkişaf edən ədəbi prosesdir. Onun “İstiqlal əsgəri” əsəri lirizmlə romantikanın cəlbedici bədii gözəlliyində süslənmiş epos, bir qəhrəmannamədir. Şairin amacı oxucuların həm də idealları, arzuları ilə real aləm, dünya arasında

Qarabağ Azərbaycandır!

ziddiyyətlər, konfliktlər yaşayan baş qəhrəmanın – XXI əsrin Bilqamısı Mübariz İbrahimovun vətən sevgisi coşub-daşan iç dünyasının, zəngin mənəviyyatının dərk olunmasıdır. “Poemanın məntiqi mənalar strukturu qarşıdurmalar üstündə qurulur: xeyir-şər, həqiqət-yalan, ölüm-həyat, yerli-gəlmə, dost-düşmən, doğma-yad... Mübariz İbrahimov Xeyiri, Həqiqəti təmsil edirsə, erməni yalanın, şərin təcəssümü” (13), “aşına-aşına ocaq başına çıxan” və yavaş-yavaş dədə-baba torpaqlarına sahiblənən gəlmələrin, əliçomaqlı yersizlərin obrazıdır...

“İstiqlal əsgəri”ndə “çiyələk bitən, kəkliklər ötən, havası loğman, bulaqlar axan yerlərimizi, meşələrin ətəyini, arıların pətəyini, təzə qalxan biçənəyi, gülün üstə kəpənəyi, yaylaq yerimizi, yaz çağı əfsanəvi gözəlliklər məskəni - dağ yerlərimizi” seçib qonşuya verənlərin – ermənilərin daxili və xarici havadarlarına bağışlayanların xəyanətəkar əməlini “sənəyin suya verilməsi...” kimi mənalandıran şairin amacı bütün bunlardan, xəyanətlərdən dərs almağın, olanlardan ibrət götürməyin gərəkliyini oxucuya anlatmaqdır. Torpaq ələ keçirənə qədər “fağır” görünən ermənini:

Dedik ki, insan insandı: taxılbiçən, otçalandı,

Çərçivəyə ayna salan, çəkmə tikən, zurna çalan,

Rəsm çəkən... (14)

- kimi sadə əmək adamı bilib o cür də qəbul edən sadələvh böyüklərimizin düşməyə inanıb qucaq açmaqla necə böyük yanlışa yol verdiklərini, həmin yanlışların bugünkü fəlakətlərə gətirib çıxardığını yana-yana qələmə alan şair inanır və oxucularını da inandırır ki, “millətin güclü sərkərdəsi və igid əsgəri bir olarsa, vətən gəlmələrdən, düşmənlərdən xilas olar - poemanın bir ideyası da budur. Əsərin kompozisiyası Milli Qəhrəmanla ölkə rəhbərinin - Ali Baş Komandanın birliyini ifadə edir. Lirik eposda üç obraz - tarixi keçmişimizin, xalqın və qəhrəmanın obrazı ustalıqla Ali Baş Komandan obrazı ilə birləşdirilir. Son misralardakı Ali Baş Komandanla qəhrəman obrazının vəhdəti isə xalqın mənəvi bütövlüyünə işarədir. Əslində istiqlalın təntənəsinə inamın ifadəsi, şəhid ruhlarının qayıdışına inancın təcəssümüdür:

Göydə ağ-ağ göyərçinlər uçuşurdu səhər-səhər.

Mübarizin o ruhuymuş, bütün gecə yuxuluymuş.

Sərhəd boyu ər oğlu ər dolaşırdı səngər-səngər

Şəhidlərin varisiydi, amma gəlib öz adından,

- Sizə raport verəsiydi Cənab Ali Baş Komandan!” (14)

Çağdaş dövr Güney Azərbaycan şairlərindən Mehdi Əzimi isə poetik müstəvidə Təbrizlə Bakını-Qarabağı birləşdirib, iki türk şəhərinin, Urmu gölünün və Qarabağın, Xocalının bağrını çatladan ağırlarını birlikdə sarmağa səy göstərib:

Düşüncəsiz yelə bağlıdır uçuşum, bax!

Ətəyim Urmu gölüdür suya gedir yavaş-yavaş...

Ama sən üzülmə, mən sevgini urəyimdə deyil,

kürəyimdə daşıyıram...

Bunu anlaya bilərsən əllərimin çatından

Qarabağ Azərbaycandır!

Fikrim Qarabağdır, əllərə düşərkən unudulmuş...

...Əllərim çoxdandır kəsib məndən,

Mən Dədə Qorqudun əlində dayaq

Sazında çalınan, boylanın boyam

Mən Kərəm, mən Abbas, Təpəgözəm mən!

Xocalı, Qarabağ, qırılan soyam... (16)

“Azərbaycanda, xüsusən indiki vaxtda, nə qədər ki, Qarabağ müharibəsi bitməyib, ortada Güney dərdi var, bunların hamısının poetik və bədii həllinin əsas yollarından biri poema yaradıcılığıdır...” 114 (17) - məntiqini dərk edən Yusif Həsənbəy də “Siziflərin qiyamı” poemasında Qarabağ müharibəsini törədənləri öldürücü satira atəsinə tutur, qəzəbini, əzəli düşmənlərimizə nifrət duyğularını bütünlüklə ifadə etmək üçün məhz poema janrını seçir. Janrın verdiyi imkanlarla könlündən keçənləri mifoloji obrazların, əsatirlərin yardımı, onlara verdiyi təlimlərlə misralara çevirir. Ermənisoylu işğalçı quldurların torpaq hərisliyini, heç bir kitaba sığmayan vəhşiliklərini, Xocalı soyqırğını, xalqımıza qarşı törətdikləri ağlasığmaz zülm, işgəncə üsullarını özünü və soydaşlarını, bütün Azərbaycan türklərini Sizifə döndərən cəza sayan şair qələmdaşlarını təkrarlamadan, özünəxas tərzdə nəzmə çəkir. Təcavüzkar erməni qonşusu öncə Alı kişinin çəpərinə daş atır, sonra isə ən müasir silahlarla Qarabağımızın şəhər və kəndlərinin, uşaq bağçası, məktəb, muzey və məscidlərinin külünü göyə sovurur, xarabazara çevirir, Xocalısını bir gecənin içində yer üzündən silir. Çəpərə daş atanlar bu dəfə Şuşaya lülələrin ucunda bomba atəşi atıb qala divarlarını partladır, “anımızı-Azərbaycanı ağlar qoyurlar...” Şairin eyhamı son dərəcə təsirli, ağır və düşündürücüdür. “Daş dövrü vərdişlərinin bu görünməmiş harmoniyasının təcavüzünə son dövrdə istehsal olunmuş ən müasir silahlarla (N.Cəfərov)” - topların, tankların və BTR-lərin hücumu ilə məruz qalan Alı kişi-humanist Azərbaycan xalqı öncə nələrin baş verdiyini, erməni və Rus imperiyası qaniçənlərinin ona necə böyükmiqyaslı faciələr doğduğunu anlaya bilmir... Ta ki belinə qaynayan samovar şələlənəcəni... Yalnız o zaman “çəpərinə daş atılarda dinməyən, cin atına minməyən Alı kişinin gözlərindən od qopur”, hisslər coşur, içindəki “əsətlər cəfəkeşi Sizif”in qiyamı bütün ruhunu sarır... Nəşindən qalxan qaynar qanlı buxar göydə uçan bir qaranquşu yandırır daş kimi yerə, erməni cəlladının başına düşürür. Oxucuya təlqin olunur ki, cəlladların qanını tökdüyü türk övladlarının hamısı elə qaranquş nəşinə-daşına dönüb düşmən ləşkərinin başına daş yağışı yağdıracaq. Əslində bu olayın təsvirində, bəlkə də Y.Həsənbəy “Qurani-Kərim”də bəhs edilən Əbabil quşları haqqında dini əfsanədəki mifoloji quş 2 obrazından bəhrələndərək bu sonuca varıb...

“Şairin bəşəri çağırış motivlərində gerçəkdən Sizif qəzəbi səslənir, qiyama çağırış hayqırtısı eşidilir. Axı, nə qədər haqsızlığını ortaya qoyub günahsız insan qırğınları törətmək olar! Tarixən olub, lakin həqiqət öz yerini tutub” (17). Bizim gerçəyimizin öz yerini tutması üçün şair bütün dünyanı dığaların cinayətlərini görməyə, zalımın cəzasını verməyə haraylayır, çünki həyat ağacını qurudan, havadakı quşlara, yerdəki cücərtilərə, dağlara, daşlara belə dağ çəkən güllə rüzgarının qarşısı alınmazsa, başsız şimşəklərin qolları qırılmazsa, əzəzil erməni daşnakları bütün bəşəriyyəti artımdan, çoxalib gəlişməkdən məhrum edəcəklər... Əks təqdirdə, Siziflərin qiyamı qaçılmazdır:

Ey yağılar! Ey dığalar!

Ətəyinizdən tökün o mərmi daşları,

Neronlar, Sezarlar bata bilməyib Sizif qullara.

Qarabağ Azərbaycandır!

“Əsəbləri daş-daş mişar Siziflər”

...Tikanlı məftillərə sarıldılar, çəkildilər!

Qopardılar beton dirəkləri özülündən.

Sizif Spartaklar, uçuldu hasar! (18, 18)

Y.Həsənbəyin yansıtdığı gerçək, cəmiyyətlərə ötürdüyü mesaj budur: uzaqda deyil “əsəbləri daşdaş mişar Siziflər”in qiyamı, qisas gününün gəlməsinə çox qalmayıb. İttihamları da ağırdır şairin... Azərbaycan ordusunun hələlik müvəqqəti, keçici sayılan məğlubiyyətinin, torpaqlarımızın işğalının əsas səbəblərini uzaqda axtarmır... Səbəblərin ən böyüyünü isə qeyrət damarımızın boşalmasında görür:

“Yaddaş” poemasında İlham Qəhrəmanın da erməni vandalları qarşısında məğlubiyyətimizdən dolayı özündən və soydaşlarından öcalma üsulu ürəkdağlayıcıdı, heysiyyətimizin tapdanması, izzətinəfsimizə toxunulması, qutsal olan hər şeyimizin işğal altında qalması təkcə onun deyil, damarlarında qeyrət qanı axan bütün qardaş və bacılarının ağrısı, yarasıdı:

Müqəddəs nə varsa, ayrılıb qaldı,

Hamısı bax orda - işğal altdadı.

Təkcə torpaq deyil, təkcə yurd deyil,

Sevgi də, qürur da işğal altdadı (19, 213).

Sonuc nədir, hardan hara gəldik? Bir ucu Dərbəndə, Borçalıya, bir ucu Bağdada, Qarsa çatan, Əfqanıstanadək uzanan Türk elinin, Turanın əsas ölkələrindən biri-Azərbaycan bir ovuc erməninin əlindən niyə belə zəlil günə qaldı? Sualın cavabı yenə də epik şeirin mükəmməl nümunəsi olan “Yaddaş” poemasının misraları arasından əl sallayır:

Biveci, qorxağı irəli çəkdik,

Ordunu tapşırıdık, alqışladıq biz.

Bu məğlub Vətənin qara günlərin,

Bayram tək düşməyə bağışladıq biz...

...Yurd ağlar günlərə onda qaldı ki,,

Qorxağı, fərsizi başa çıxardıq... (19, 214)

Bircə anlıq düşünsək ki, bugünkü ədəbi prosesdə öz yaradıcılıq dinamikası, poeziyasının həzin dərinliyi ilə sevilən şair - İlham Qəhrəman quşqonmaz qayalarına, qartallı dağlarına, bənzərsiz təbiətinə heyran olduğu XII əsrin sonu XIII əsrin əvvəllərində Qarabağın dağlıq hissəsindəki alban Xaçın knyazlığının yerləşdiyi tarixi məkanda - Laçında doğulub. Və Laçın 18 may 1992-ci ildə Ermənistan Respublikası Silahlı qüvvələri tərəfindən işğal olunub, 80 minə yaxın soydaşı ilə birlikdə o da ata-baba yurdundan didərgin düşüb, yazdığı sətirlərdəki ağrını, mənəvi əzabı, ürəyinin didimdidim, dəlik-deşik olub arı şanına döndüyünü anlamaq mümkündür... Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti yaradıldıqdan sonra da Qarabağı və Zəngəzuru mənimsəmək üçün azğın ermənilərin xalqımıza qarşı törətdiyi kütləvi qırğınlar zamanı öz partizan dəstəsi ilə Laçın-Zabux yolundakı bir dərədə (Dərə bu döyüşdən sonra xalq arasında “Qanlı dərə” adlandırılıb) pusqu quraraq general Andronikin qoşununu

Qarabağ Azərbaycandır!

mühasirəyə alan və bütün qüvvəsini məhv edən (min təəssüflər ki, cəllad Andronik bir neçə nəfərlə qaçmağa imkan tapır) Sultan bəy Sultanovun əmanətini qoruya bilməməyinin və bilməməyimizin acısını getdikcə daha içdən yaşayan İlham Vətəninə gedə, qoynunda pərvazlandığı ata yurdunu balalarına göstərə bilmir, yalnızca adını çəkə, haqqında danışa bilir... Bu, çəkilişi dərddirmi?!..

Duyğularını ehtizaza gətirən, ruhunu yerindən oynadan mövzuları, eyni zamanda Qarabağ savaşını bədii sözün gücü, qüdrəti ilə misralara çevirərək yazıb-yaradan bölgə şairimiz (Neftçala) Fərhad Əzizbəylinin fikrincə, “Şeir tələbkar oxucunu o zaman cəlb edir, ona mənəvi həzz verir ki, həmin şeirdə indiyə qədər rast gəlmədiyi nəşə kəşf etsin. Xüsusilə bu, o zaman cəlbedici olur ki, şair ənənəvi obrazlara indiyə qədər baxılmayan tərəfdən nəzər sala bilir, indiyə qədər deyilənlərdən fərqli fikir söyləyir. Bunun üçün şair ana dilini ən dərin qatlarına qədər duymalı, sözün həqiqi və məcazi mənalarından başqa, mənə çalarlarını da hiss etməlidir, yəni, oxucunu heyrtləndirmək üçün istedad yetərli deyil...” (20) - kimi fikirlərinə yaradıcılığında əməl edən, insana, yaratdığı ədəbi qəhrəmana sirli bir aləm kimi baxan, ana dilinin alt qatlarını, milli folkloru dərinlən bilən və sözə çox ehtiyatla, kübarca yanaşan F.Əzizbəyli Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı, Aprel döyüşlərində (2017) şəhid olmuş Samid İmanovun əziz xatirəsinə həsr etdiyi “Vətən sevdalısı” poeması da 2019-cu ildə yayınlanmış epik şeir nümunələrindəndir. Şair poemaya Mehmet Akif Ersoyun “Ey bu torpaq üçün torpağa düşmüş əsgər! Göydən əcdad enərək öpsə o pak alını, dəyər!” beytini proloq seçib. Elə proloqdan bədii məramnaməsini bəzirləyən yazar poema boyu igid Samidin keçdiyi həyat yolunu izləyir, özkeçmişinin səhifələrini vərəqləyir... Samidi şəhidliyə, “əcdadının göydən enib alını öpməsinə” doğru aparan dıbsız Vətən sevgisini, Uluyurd sevdasını tərənnüm etməyə çalışır...

Samid məktəbliydi Zakir Məcidov

Bu kənddən ilk Milli Qəhrəman oldu.

O gündən qəlbində Vətən sevgisi

Adi eşq olmadı, din, iman oldu! (21)

Qəhrəmanlar hər zaman şərəfli döyüş yolu ilə nümunə olublar, bu şəxsizdir, amma Samidi şəhid olmaq gücündə, mərdliyində yetişdirən Gülağa kişi ilə oğlunun uşaqlıq çağlarından Vətənin işğal altında olan Qarabağ balasının azadlığı yolunda vuruşmaq, hətta şəhid olmaq barədə düşündüyünü, bu amalla yaşadığını deyən Xuraman xanımın sevgi üzərində qurduqları ocağı unutmamaq olmaz... Turan və Fidan kimi övladlarını, sevdiyi qadınını, ata-anasını, qardaş və bacılarını Neftçalanın İsmili kəndində qoyub onlardan da çox sevdiyi ana torpaq uğrunda döyüşməyə gedən Samidin özkeçmişini öyrənən 116 oxucunun şübhəsi qalmır ki, Abbas Səhhətin “Könlümün sevgili məhbubu mənim, Vətənimdir, vətənimdir, vətənim!” misraları ilə başlayan “Vətən” şeirini hər gün ürəyində dəfələrlə təkrarlayan mətin döyüşçü üçün də Vətəni sevmək imandan olub:

Atadan, anadan, baladan əziz,

Bacıdan, qardaşdan, yardan da uca

Vətən var! Heç kimlə qiyasa gəlməz!

Heç kimçün düşməyə Samid əyilməz!

Bu yoldan kim onu döndərər, necə?!

Vətən də Allahtək ucadan, uca!

Qarabağ Azərbaycandır!

O, qəfil gülləyə tuş gəlmədi ki!

Canın atəşlərə çəpər eylədi.

Əsgər dostlarını qorumaq üçün

Sinəsin gülləyə sipər eylədi! (21)

İstiqlal şairi Bəxtiyar Vahabzadənin də üz tutduğu ən əhəmiyyətli mövzulardan biri məhz Qarabağ məsələsi idi. Ermənilər 1920-ci ildən üzü bu yana minlərlə illik tarixi olan Türk yurdunu - Qarabağı əldə etmək iddiasında idilər. Halbuki burada yaşayan ermənilər, “1828-ci ildəki Rus-İran və 1828-29-cü illər arasındakı Osmanlı-Rus müharibələrindən sonra buraya yerləşdirilmişlər. 1832-ci ildəki ilk rəsmi Rus statistikasına görə, Qarabağ əhalisinin 64,8%-i azərbaycanlılar (Azərbaycan türkləri), 34,8%-i isə ermənilərdən ibarət olmuşdur. Sovet İttifaqının dağılması prosesində, 10 oktyabr 1987-ci ildə Ermənistanın paytaxtı İrəvanda keçirilən nümayişlərdə Qarabağın Ermənistanla birləşdirilməsi istəyi yenidən gündəmə gəldi. Bu tələblərə ən təsirli və elmi cavab Bəxtiyar Vahabzadə və tarixçi professor Süleyman Əliyarov tərəfindən verilmişdir” (22, 289). Vətəni namusu, vicdanı, şərəfi sanan B.Vahabzadə erməni işğalında olan dədə-baba yurdu haqqında sanki gözlərinə qaranlıq çökə-çökə, nəfəsi kəsilə-kəsilə, ağzında dili yana-yana danışır: “Qarabağı itirdik, biz o cənnət torpağı cəhənnəmə bənzəyən çadırlara daşdıq. Qara harda, ağ harda? Gəlin, “Qarabağlı” deməyək, “çadırılı” deyək orada yaşayanlara... Qarabağın yolunda sinəmizi gərmədik və itirdik... Biz yalnız buz bulaqlı, saf havalı yaylaqları, kəklikli-turaqlı, ceyranlı-cüyürlü dağları itirmədik, bu nemətlərlə birlikdə o yurddan ürəyimizə əsən yenilməz ruhu da itirdik. Bizi biz edən şaqraq bulaqların səsinə, Qarabağda köklənən tarın tellərindəki o təkrarsız sədaları, gələcəyin nəğməkar bülbüllərini və Üzeyirlərini itirdik əslində. Qarabağlı dahilər o zaman deyil, əslində Qarabağın öldüyünü öyrəninəcə öldülər”, - deyirdi:

Budur məni yandıran, gecə-gündüz özümü özümdən utandıran.

Torpaq - çölmü, çəmənmi, torpaq - qayamı, daşmı?

Torpaq - qolmu, çayırımı, ağacmı, gəndalaşmı?

Torpaq- cəddim, tarixim, torpaq- yurdum, məkanım.

Torpaq - mənim namusum, torpaq –mənim ünvanım!

O torpaqda itən şöhrətimiz, şanımız - öz adımın məzarı.

Necə dözdük bu dərdə, ay ellər, biz daşmıyıq?

Düşməne verdiyimiz o halal torpaqlarda, halal vətəndaşmıyıq?

Biz Vətəni itirib Vətən torpaqlarında cansız, ruhsuz daş olduq.

Vətəni itirərkən necə vətəndaş olduq?

Yalanlara aldanıb doğrumuzu itirdik, düzümüzü itirdik...

Kişi mənliliyimizi salıb ayaq altına, özümüzü itirdik... (23, 22)

B.Vahabzadə 1980-ci illərin sonundan başlayaraq ermənilərin Qarabağı zəbt etmək məqsədi ilə Azərbaycana hücumlarından və erməni vandallarının ağlasığmaz zülmündən inləyən xalqın başına gələn dəhşətli hadisələrdən soydaşlarının, məmurların və sırayı vətəndaşların illər ötəndən sonra belə

Qarabağ Azərbaycandır!

İbrət götürməməsindən çox kədərlənir. Şair bu unutkanlığa üsyan edir, “keçmişini unudan xalqın gələcəyi, sabahları qaranlıq olar!” - deyərək türkün düşmənləri ilə onların öz dilində danışır və etdiklərinə qarşılıq verərək mübarizə aparmağın vacibliyini hayqırır. O, “ermənilər etdikləri pisləklərdən, qırğın və soyqırımlardan heç utanmaz, usanmazlar, onlar biz türklərin unutkanlığını gördülər. Dədə-babalarımıza etdikləri zülm və qırğınlardan əsla dərs almadığımızı bilirlər. Bu unutkanlığımız yeni-yeni milli faciələr doğurur”, - deyir.

Bu yaman dərsləri haydi tərək edək,

Tarixi dərsləri daha dərk edək.

Tərək edib unudaq soyuqqanlıqı,

Unudaq keçmişə unutkanlığı.

Daim gözüümüzün önündə dursun,

Keçilən yollarda xeyir-şərimiz.

Bu günü unutsaq, sabah, obirgün

Bizi bağışlamaz nəvələrimiz (24, 51).

“Vahabzadə bu dövrdə ermənilərin haqsız iddiaları və Rusiyanın dəstəyi ilə amansız hücumlarına cavab olaraq xalqın tələblərini cəsarətlə dilə gətirmiş, məqbul və uzlaşdırıcı bir siyasətlə Azərbaycan xalqına xidmət etmişdir. “Gəlin açıq danışaq” (1988) adlı kitabındakı məqalələrini aşkarlıq, yenidənqurma və demokratiya siyasətinin təsiri altında qələmə almışdır. Daha sonra ermənilərin ruslara arxalanaraq etdikləri hücumlar, torpaq işğalları və nəhayət, Rus ordusunun Bakıda reallaşdırdığı “Qanlı yanvar” qırğını (19-20 yanvar 1990) qarşısında da susmamış, “Şəhidlər” (Bakı: 1990) adlı poemasını və “Dovşana qaç, tazıya tut: Azərbaycan hadisələrinin iç üzü, Moskvanın siyasəti” (Ankara: 1990) adlı əsəri ilə Rus siyasətinin və erməni oyunlarının əsl mahiyyətini şərh etmişdir” (25).

Vətəndaş şair lazım olduqda meydanlara atılan, ən mötəbər tribunallardan belə sözünü deməyi bacaran, möhtəşəm inqilablar etməyə və zəfər bayrağını ən yüksək zirvəyə sancmağa qadir bir xalqın zamanı gələndə onu azadlığına qovuşdurub zəfəri daim əlində saxlayacaq, xoşbəxtliyə, rifahə aparacaq qəhrəmanlara bütün zamanlarda ehtiyacı olduğunu dərindən anlayırdı... Lakin çadırlarda Üzeyirlərin doğulmayacağını, qoç Koroğluların, Həcər, Qaçaq Nəbi, Fətəli xanların yetişməyəcəyini dərk edirdi. Özündən əvvəl yaşamış böyük Mirzə Cəlil, Mirzə Ələkbər Sabir və dahi Üzeyir bəy Hacıbəyov kimi B.Vahabzadə də yana-yana zorbalıqları, Azərbaycan cəmiyyətindəki çirkinlikləri, pisləkləri, yaramazlıqları qamçılayırdı. Ölkədə baş alıb gedən anarxiyanı, mövcud vəziyyətin qarışıq və təhlükəli olduğunu, sənət aləmində və siyasətdə “mənəm-mənəm” deyən, “öy məni, öyüm səni” ənənəsinin şahə qalxmasını heyrətlə seyr edirdi. “Yanıq Kərəmi” havasına oynayan gənclərin zövqsüzlüyü, ana dilində danışmağı ar bilənlərin əqidəsizliyi, həyata mədəsinin gözü ilə baxan şəərəfsizlərin dərdi şairin yuxularını qaçırmışdı. Daima özünə hesabat verən, daxili çəkişmələrlə ömür sürən və hər axşam özünü “Bu gün məni yurddaş edən xalqım və vətənim üçün nə etdim?” sualı ilə sorğu-suala çəkən bir vətən övladı kimi xalqının milli məsələlərdə cəbhələrə ayrılmadan birləşməsi, böyük Vətən uğrunda, xoşbəxt gələcək, bütün dərdlərdən uzaq, azad Azərbaycan naminə birlikdə səy göstərməyi vacib sayan Bəxtiyar Vahabzadə xalq arasında birlik olmasa diriliyin onun taleyindən yan keçəcəyi qorxusunu, ağrısını yaşayırdı. Çox təəssüf ki, şair 2020-cilin ən möhtəşəm hadisəsinin-yeni

Qarabağ Azərbaycandır!

tarix yazan şanlı Azərbaycan ordusunun işğaldan azad etdiyini Şuşa zəfərini görə bilmədi. Amma şairin taleyüklü, yurd ağırlı fikirləri bu gün də aktuallığını qoruyub saxlayır.

Qeyd edək ki, “Yaddaş” poemasının “Şəhər ağısı” adlı altıncı bölümünün son bəndi İ.Qəhrəmanın belə bir bədii sorgusuyla bitir:

Dağlar kimi qalan vardı,
Əvəz kimi balan vardı,
Şəhər, səni salan vardı,
Şəhər, adamların hanı?!

Torpaqlarımız işğal altında olana qədər bir oxucu kimi hamımız bu sual qarşısında lal idik. İnsanı varından yox edən çarəsizlik, əlacsızlıq qarşısında gücümüz ancaq həsrət çəkib dərdli-dərdli köks ötürməyə yetirdi. Bu gün şeirdə adı çəkilən əslən laçınli Sovet İttifaqı Qəhrəmanı Əvəz Verdiyevin ardıcılıqları olan şirbiləkli oğullarımızın unikal döyüş bacarığı sayəsində şairin bədii sualının cavabı verilmiş oldu – Qarabağımızın Xankəndi, Xocalı, Ağdərə erməni quldurlarının lənətli tapdağından qurtulub azad nəfəs almağa başladı. 2020-ci ilin 8 noyabr günü isə tariximizin hələlik ən yeni mərhələsi, Şuşanın zəfəri günü oldu... Qarabağın üzük qaş, musiqi beşiyi Şuşa və digər rayonlar azadlığına qovuşdu, Azərbaycan əsgəri uzun illər həsrətində olduğu doğma yerlərdə milli bayrağımızı dalğalandırdı! Vətənimizin hər yerindən, hər guşəsindən, on milyonluq xalqın dilindən qopan “Şuşa bizimdir! Qarabağ bizimdir! Qarabağ Azərbaycandır!” – sədaları göylərə bülənd oldu... Epik şeirdə əsas mövzu olan Qarabağ bu tarixdən sonra dərd, əzab, əsirlik, didərginlik obrazı olmaqdan çıxaraq 118 zəfər, qələbə naxışlı, Vətən eşqli, eyni zamanda şəhidlərin ruhuna bürünmüş obraza çevrilməyə başladı...

Bu tarixi gün yurdundan – Ağdam, Füzuli, Şuşa, Laçın, Qubadlı, Zəngilan, Kəlbəcərdən didərgin salınan soydaşlarımızın üstündən “qaçqın” statusunu, xalqımızın alnından isə məğlub damğasını götürdü. Azərbaycan qadınının namusu təmizləndi, şərəfi özünə qaytarıldı...

Bir azdan Laçının da həm şəhər, həm də kənd adamları doğma ocaqlarına, yurd-yuvalarına qayıdacaqlar. O zaman İlham Qəhrəman da poemada yana-yana təsvir etdiyi isti nəfəssiz, doğma adamlarsız qalmış yuvalarına dönəcək, gen-geniş evlərinin sönən ocağını yandıracaq, hələ Murovun bəmbəyaz qarlı təpəsində tonqal da çatacaq. “Qapısı qıfıl görməyən, Yolçular dönən evimiz. Boydan boyu, endən eni, geniydi, lap gen evimiz. Anam dil deyib ağlayan, Bacım yüyürük yırgalayan, Divarı qurum bağlayan, Ocağı sönən evimiz...” – kimi ürək dağlayan ağılar deyib dərdinə ağladığı yalqız evlərinin, ata ocağının işığını yandıracaq...

Vətənin əsir torpaqlarına qovuşduğunu görmək hər bir Azərbaycan türkü kimi, İlham Qəhrəmana və qələmdaşlarına da qürur verir, könül tellərini sözlə ifadəsi çox çətin olan duyğularla titrədir, ata ocağına qədəm qoyacağı anı dəli bir həsrətlə gözləyirlər...

Qürurumuz bir daha sınmasın, gün o gün olsun ki, dədə-babalarımızın bizlərə əmanət qoyduğu bütün yurd yerlərimizin də bütöv Azərbaycanın ayrılmaz hissələrinə çevriləcəyi və şəhid ruhlarının şad olacağı o bəxtəvər çağlarda yazarlarımızın zəfər sədalı yeni əsərlərini yaratmağa başladığı tarixi günü də görək!

Nəticə:

Qarabağ Azərbaycandır!

- I Qarabağ müharibəsi, ümumiyyətlə, Vətən-Qarabağ mövzusunda qələmə alınan əsərlərdə mənəviyyatın qələbəsinin ifadəsi qabarıqdır.

- Azərbaycan türkünün iç dünyası bütün parametrləri ilə, həssas şəkildə sunulur.

- Xocalı dəhşətləri, yurdunu itirmiş insanların ağrıları, doğmaları şəhid olmuşların acısı ədəbiyyatın, poeziyanın mərkəzinə çəkilir.

- “Öncə Vətəndir!” sözlərinin şüar deyil, bariz bir gerçək olduğu epik şeirdə öz təsdiqini tapır.

- I Qarabağ müharibəsi-Vətən-Qarabağ mövzulu əsərlər yalnız döyüşən insanların deyil, döyüşən mənəviyyatın da əsərləri kimi özünü yansıdır.

Ədəbiyyat :

1. Elnarə Akimova. *Döyüşən mənəviyyatın əsəri - "Xocalı şikəstəsi". Ədəbiyyat qəzeti.- 2019.- 2 mart.*

2. Telman Orucov. *Orta əsrlər Yaponiyasına səyahət ,525-ci qəzet.- 2010.- 6 may.- S.6.*

3. <https://yapon.az/2015/05/17/qumluqdaki-qadin-1962/>

4. Sabir Arazlı Özgün. *Əsərləri, 4 cildə, II c., Bakı: “Gənclik”, 2017, 528 s.*

5. Əli Daşqın. *Əsir torpaq Qarabağ. Təbriz, Özəl yayınevi, 2013, 1.çap, 192 s.*

6. Esmira Fuad. *Güney Azərbaycanda çağdaş ədəbi proses, Bakı: “Xan” nəşriyyatı, 2016, 176 s.*

7. Nəzakət Ələddinqizi. *"Xocalı simfoniyası" "- Xocalım!... Məğlubum! Necəsən? Yoxsa dağ çəkdi sinənə, tarixi dilənçi? Səs.-2010.-27 fevral. S.10.*

8. Xalq cəbhəsi.- 2017.- 8 fevral.- S. 14; <http://www.anl.az/down/meqale/xalqcebhəsi/2017/fevral/>

9. Əhməd Qəşəmoğlu. *Cavanşir (Poema). “525-ci qəzet”, 18 may 2018-ci il.*

10. Fikrət Qoca. *İnqilab. “Azərbaycan”, Aylıq ədəbi-bədii jurnal, 2018, Sayı 2.*

11. <http://www.respublica-news.az/index.php/dig-r-x-b-rl-r/m-d-niyy-t/item/240-tarixhae-tarixhiyanashma>

12. <http://edebiyatqazeti.az/news/edebi-tenqid/3042-turk-qehremanina-sair-duasi>

13. <http://edebiyatqazeti.az/news/poeziya/2897-istiqlal-esgeri>. 23.12.2018.

14. Mehdi Əzimi. *O yağış nədən daş oldu, Təbriz: “Nizami Gəncei”, 2019.*

15. <https://artkaspi.az/az/poema-janri-yasayacaqmi-terane-meherremova-yazir/#.X17r-3kzbIU>

16. <https://www.adalet.az/w169315.html/169315.html>

17. *“Azərbaycan”, Ədəbi-bədii jurnal, Bakı: - 2019, sayı 3, s.18.*

18. İlham Qəhrəman. *Şairin vətəni sevgidir (Şeirlər və poema). Bakı: “Qanun”, 2019, s.214. 119*

19. Fərhad Əzizbəyli. *Sadə və məzmunlu poeziya. <https://525.az/site/>*

Qarabağ Azərbaycandır!

20. <http://edebiyatqazeti.az/news/muzakire/4113-veten-sevdalisi>
21. Doç.Dr. Zafer Gölen. *Bahtiyar Vahabzadə Vatan Sevgisi və Türkiyə. I. Beynəlxalq Bahtiyar Vahabzadə Sempozyumunun Materyalləri. Bakı: Qafqaz Universiteti. 13-15 Dekabr 2012.*
22. Bahtiyar Vahapzadə. *Yücelikdə Tenhalık. (Türkiyə Türkçesinə Aktaranlar: Fatih Ordu, Seriyye Ağayeva, Melahet İbrahimova) Ötüken Neşriyatı. İstanbul: 1998, s.51.*
23. KİHAES 09/04/2014 Bəxtiyar Vahapzadə kimdir?

// Ədəbiyyatda Qarabağ mövzusu: Respublika elmi konfransın materialları /Qərbi Kaspi Universiteti (24 aprel 2021-ci il). – 2021. – s. 106-119.